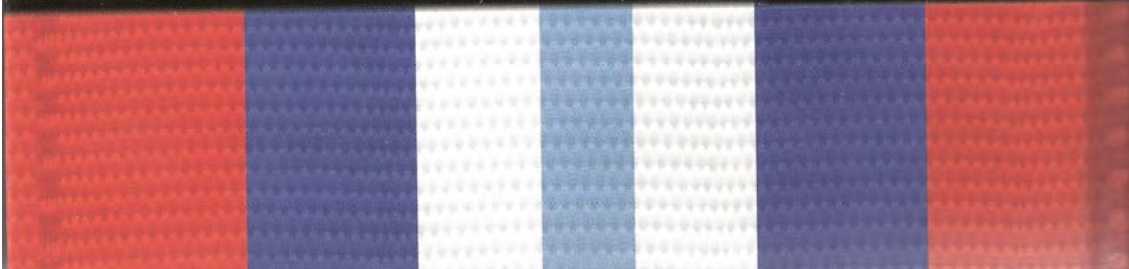

נחשונים

40 שנה למלחמת ששת הימים

עורכים: חגי גולן ושאול שי

הניצחון של מדינת ישראל במלחמת ששת הימים, בעיקר על רקע המבוכה והחרדה שקדמו לה, הביא לשפע פרסומים שסקרו בפרטי פרטים את המהלכים הצבאיים בכתב ובתמונה. עם השנים נוספו גם מחקרים שבחנו היבטים שונים של הרקע המדיני למלחמה. במלאת ארבעים שנה למלחמה בא הקובץ "נחשונים" להאיר זוויות והיבטים הנוגעים למלחמה זו אשר טרם זכו לתיאור ולניתוח. הסרת חלק הארי של מגבלות הסיווג הביטחוני מאפשרת לנו כיום פרסום פירותיהם של מחקרים המבוססים על מסמכי צה"ל ועל חומר ארכיוני. נוסף למאמרים מביא הקובץ מסמכים מקוריים רבים ובהם הפקודות העיקריות של צה"ל בצד תוכניות התקפה והגנה של צבאות ערב.

עריכה: אילנה - אילנה

מחיר מומלץ: 89 ש"ח

0 00480003534 7
דאנאקוד 48-3534

צה"ל - הוצאת "מערכות"/משרד הבטחון - ההוצאה לאור

משמר הגבול לקראת מלחמת ששת הימים ובמהלכה בין גבולות במציאות משתנה טל משגב

משמר הגבול הורם על נס בטרם נמסר לידי הנס. בראשית, חשו בו שוכני גבולות, כשנשוא נס הרים ראוהו, כי על משמר ביטחונם הופקד. על הר נצפה בגיא, בעמק, בשפלה ועל גבולות ישראל ניצב. מהרה קל יבוא, אין עייף ואין כושל בו, לא ינום ולא יישן, כי באמונה יקיים מצווה. שמעו אל מעבר לגבול הגיע ומפניו יחתו בני עולה ואנשי און. רבים נדבכיו בחומת המגן אשר עליה ישמרו, ובצילה יסתופפו אנשי עמל, ישרי לב. בוני עם ומולדת, כובשי שממה וישימון. גם מדמו רוו יסודותיה, על כן אהבוהו, אמצוהו ישובי הספר ויאמץ גם הוא בני עוללים. התמזג ומזג, דמותו צמודה אל נוף התחום, בלעדיה יתחלחל הלב ילקה המראה, יפגע הביטחון ותופר השלווה...¹

(בכור שלום שטרית שר המשטרה)

דברים אלה של שר המשטרה, נאמרו בטקס חגיגי לרגל קבלת נס משמר הגבול שנערך בבניין הטיגרט הסמוך לכרכור ב-27 באפריל 1960.² מתן נס החיל למג"ב היווה סימן להערכתם של משטרת ישראל וצה"ל לפועלו של החיל ולהתקדמות הרבה שעשה מאז הוקם באפריל 1953, ובייחוד לאחר מלחמת סיני. פעילותו המוצלחת ברצועת עזה במהלך הקרבות, והיערכותו המקצועית במסגרת קיום המנהל האזרחי לאחר תום הקרבות, רק הוסיפה לחשיבותו.

סיומה של מלחמת סיני הביא לתוצאות המקוות. החלה רגיעה ביטחונית זמנית בגבולות שאפשרה גם למג"ב להתארגן מחדש ולהשתלב בעשייה ביטחונית משותפת עם הצבא. עשייה משותפת זו הייתה המשך ישיר למלחמת סיני שבה הוכפף לראשונה מג"ב לצה"ל, כפיפות אשר כללה נטילת חלק בלתי נפרד בלחימה. בפעילותו ביצע מג"ב סיורים, הטיל עוצר, ומאוחר יותר – במסגרת המנהל האזרחי – סייע לאוכלוסייה המקומית בעזה ובצפון סיני.

משמר הגבול היה בין הראשונים שהתמודדו עם פעילות בשטחים המוחזקים ועם החלה של ממשל צבאי שהוקם בעיר עזה. כוחות מג"ב היו הראשונים אשר כתבו נוהלי עבודה, ואף יישמו מדיניות זו בשטח.

הכוחות קיימו כל העת קשר הדוק עם פיקוד הממשל הצבאי ועם גורמי הביטחון הנוספים כגון צה"ל, שב"כ ושב"ס. בתום הקרבות, מונו כוחות משמר הגבול וצה"ל כאחראים על אכיפת העוצר שהוטל על העיר עזה וסביבתה. בהמשך, קיבל מג"ב אחריות משותפת עם משטרת ישראל על ביטחון הנפש והרכוש, ועל מעצר אזרחים ערבים. צה"ל הוסמך לעצור רק מי שנחשד בסיוע לאויב או שפעל בשורותיו. משמר הגבול קיבל אחריות על רקע פלילי אגב מימוש יכולותיו השיטוריות. בהמשך הוטלה על משמר הגבול ועל המשטרה גם האחריות לכליאתם של אסירים אשר נותרו באחריות צה"ל – פרט לשבויי מלחמה – עד להקמת מתקני כליאה של שירות בתי הסוהר.³

למרות הפעילות המשותפת עם צה"ל במלחמה, הטיחו כוחות מג"ב שהשתתפו במבצע ביקורת קשה על התנהלות הצבא לפני הקרבות ובמהלכם. פיקוד משמר הגבול הלך על כך שלא ניתן לו פקודות מוגדרות בטרם הקרבות, שמשימותיו היו כלליות ושלא הוגדרו גזרות אחריות. גם כשצוינה משימה, המפקדים בשטח התקשו לבצעה שכן היה מחסור במפות ונתגלו קשיי תקשורת בין-אישיים עם מפקדי צה"ל בגזרה. היעדר היערכות מוקדמת מנע מפיקוד משמר הגבול להיערך כיאות למלחמה.⁴ כמו כן, דווח על קשיים בהעברת דיווחים שוטפים לכוחות צה"ל. בנושא הצידוד, היה קיים מחסור בתחמושת, אמצעי-לחימה וקשר אלחוטי. ללוחמי מג"ב היה נשק בריטי, ואילו התחמושת, שסיפק צה"ל, הייתה עבור רובה F.N. בנוגע לצידוד יחידתי התלונה הייתה כי לא סופק צידוד שדה בסיסי, כגון מטבחים, והדבר הקשה על הפעילות בשטח.⁵

בסיום תהליך הפקת הלקחים הוחלט, כי במקרה שתפרוץ מלחמה נוספת, שוב יוכפף מג"ב לצה"ל. כן הומלץ, כי משמר הגבול ישרת בגזרה שהוא מכיר היטב, ושיחידותיו שלא הוכפפו לצה"ל לא ינותקו לחלוטין ממטותיהן על-מנת למנוע הישנות מצב של חוסר-שליטה וניתוק הקשר לפיקוד משטרת ישראל ומשמר הגבול. בנושא המנהלה הוחלט להקים אפסנאות גדודית, לספק כלי רכב נוספים, מצוידים במכשירי אלחוט בתדרים צה"לים נוסף לאלחוט המשטרתית, ולהחליף את כלי הנשק הבריטים לנשק F.N. צה"ל תקני. הוחלט להגביר את שיתוף-הפעולה עם צה"ל בהדרכה, באימונים, באפסנאות, בניפוק צידוד ועוד.⁶

מכוח תומך לאדוני הגבולות

מלחמת סיני נסכה רגיעה ביטחונית שבעקבותיה צומצם סדר הכוחות במג"ב, אולם צמצום זה היה זמני.

גדוד 1, שלחם בעזה, פורק. מחלקותיו מוזגו עם גדוד 2, שאף קיבל את האחריות המבצעית למרחב של גדוד 1.⁷ הגדוד החדש נערך בגזרת "הקו העירוני" בירושלים בכוח

מג"ב פעל בגזרת "הקו העירוני" במשימות של ביטחון שוטף, חילוץ אזרחים שנקלעו לשטח ההפקר, ובפעילות יזומה לאורך הגבול. משימה נוספת שנטל על עצמו הייתה הקמת גדר-הפרדה שתמנע מעבר אזרחים לגבול הירדני משני צדדיו. כפועל יוצא מההיערכות הרחבה של מג"ב בגזרה, נוצר הכרח להגדיל את תקציבו של החיל.

תחום אחריות נוסף של משמר הגבול, אשר חייב הגדלת התקציב, היה אבטחתם של יישובי הספר. הפיכתו של חבל עדולם¹⁰ למקום יישוב תוסס ביולי 1957 והקמת שנים-עשר יישובים חדשים באזור, וכן הרחבתם של יישובים בצפון ובמרכז, חייבה היערכות חדשה של החיל. במסגרת היערכות זו הועברו מספר בסיסים של מג"ב בסמוך לגבול. מיקום בסיסי מג"ב בסמוך לגבול תרם רבות לתחושת הביטחון של התושבים ביישובי הספר ולחיזוק הקשר עם לוחמי מג"ב.

במקביל להעברת הבסיסים, החלה קרן קיימת לישראל בשורה של מבצעים לפריצת דרכים חדשות לאורך קווי הגבול עם לבנון, סוריה, וירדן, המוכרים כיום כ"צירי המערכת". המבצעים היו תוצאה של יזמת מג"ב. מג"ב פנה לקק"ל, לסוכנות היהודית, לצה"ל וליישובים עצמם והסביר את חשיבותו של מהלך זה לביטחון השוטף. הגופים, שהכירו בחשיבות המהלך, החלו בפעילות לסלילת הדרכים. מג"ב אבטח את העבודות, וכך התאפשרה הקמת יישובים נוספים. עם הקמתה על פלוגה מ' בשנת 1962, החל מג"ב באבטחת מוביל המים הארצי מלבד אחריותו על אבטחת היישובים.¹¹

אחד האירועים המשמעותיים בבניית כוחו של משמר הגבול התרחש בשנת 1963, לאחר קבלת ההחלטה על גיוסם של לוחמים בשירות סדיר למג"ב. ההחלטה על הגיוס נבעה מריבוי אזורי הפעילות הביטחונית שעליהם הופקד החיל. גיוס אנשי חובה למג"ב הצריך תיקון בחוק שירות הביטחון שיאפשר את הגיוס. עם השלמת התיקון לחוק, באוגוסט 1963, אישרה הכנסת גיוסם של 250 שוטרים ראשונים שיפעלו תחת פיקוד משטרת ישראל באחריות משמר הגבול.¹² בתוך שנה, עם התגברות הפעילות החבלנית בגבולות, גדלה המכסה ל-350 שוטרים.¹³ בשנת 1966 ביקר ראש הממשלה לוי אשכול במפקדת מג"ב ובמהלך ביקורו אישר תוספת של 600 שוטרי חובה. במקביל, הוגדל תקן משרתי הקבע ב-200 שוטרים נוספים וכן אושרו לחיל אמצעי-לחימה חדשים.¹⁴

להגדלת התקנים הייתה חשיבות רבה שכן משמר הגבול פעל בגבולות המדינה ככוח מוביל בלחימה במסתננים. צה"ל ראה ערך רב רבה בחיזוק כוחו של מג"ב על-מנת שיוכל להפעילו במקרה של מלחמה נוספת שבה ייטול מג"ב חלק תחת פיקודו של צה"ל. הרכבו המיוחד של החיל ומבנהו הגדודי, המקביל למבנה צבאי – בשונה ממבנה משטרת – היווה גורם בשיקוליו של הצבא בהחלטתו להכפיף אליו את מג"ב בעת מלחמה.

לכל אורך תקופת הפעילות שבין מלחמת סיני למלחמת ששת הימים, הקפיד צה"ל ללמוד מהלקחים שהופקו מההכפפה הקודמת של מג"ב לצה"ל, ולחזק את הקשר ביניהם. הוחל בביצוע ישיבות תיאום תכופות, תדריכים ואימונים משותפים.¹⁵ כוחות משמר הגבול שולבו בכל פקודות ההיערכות למקרה של מלחמה, כחלק בלתי-נפרד מכוחות צה"ל.

פריסת כוחות צה"ל ומג"ב ערב מלחמת ששת הימים

מול המערך הצבאי הירדני, העמיד צה"ל בשגרה כוחות דלילים, בשעה שקו שביתת-הנשק הארוך והמפותל היה תחת אחריותם של שלושה פיקודים. בחלקו של **פיקוד צפון** נשלטו עמק הירדן, בקעת בית שאן ועמק זרעאל. גזרתו של **פיקוד מרכז** כללה את דרך שפלת החוף ואת עמק איילון עד ירושלים והפרוזדור. **מרחב דרום** שלט על אזור בית גוברין בצפון ועד אילת בדרום. בשגרה, בגזרת פיקוד צפון פעלו כוחות סדירים בהיקף מצומצם אשר כללו את חטיבת חי"ר 1, סירת "אגוז" וגדוד 3 של מג"ב שכלל את פלוגות ו', ז', ו-ח', נפת התיכון, העמקים והגבול הצפוני.¹⁶ מלבדם פעל גם מערך מילואים צה"לי.

בשל היקף כוחותיו של האויב והפעילות הרבה בגבול הסורי מחד גיסא, והרגיעה היחסית בגבול הירדני מאידך גיסא, הייתה תשומת לבו של פיקוד צפון ממוקדת בזירה הסורית, ופריסת הכוחות לטיפול בביטחון שוטף נעשתה בהתאם. האחריות לכוחות בגבול הירדני הייתה מוטלת על מפקדת **חטמ"ר 2** שהייתה מופקדת על עמק בית שאן. הכוח היחיד בגזרה היה פלוגה ז' של משמר הגבול, ומפעם לפעם פלוגות משקים של הנח"ל ויחידות אחרות.¹⁷

פיקוד מרכז הטיל את האחריות בגזרותיו על המרחבים תיכון ושפלה של מג"ב באחריות **חטמ"ר 5**. מחציתו השנייה של השטח הייתה באחריות **חטמ"ר 4**. גזרת ירושלים, הפרוזדור ומבואותיו, היו באחריות **חטמ"ר 16**.

בעול הפעילות היום-יומית נשאו כוחות סדירים, אנשי מילואים של צה"ל ומשמר הגבול. משימותיהן בשגרה היו:

1. החזקת "הקו העירוני" בירושלים.
  2. החזקת הר הצופים על-ידי 120 חיילים מוסווים כשוטרים.
  3. החזקת שאר גזרות הפיקוד על-ידי גדוד 2 של מג"ב, אשר היה פרוס במקביל לגזרות החטמ"רים: פלוגה ה' בבסיס אייל, פלוגה ג' בבסיס משמר איילון ופלוגה ב' בבסיס הר טוב.
- גזרת גוש לכיש, שהוכפפה לפיקוד מרכז בתקופת הכוננות, הוחזקה על-ידי פלוגה ד' של מג"ב, וכן על-ידי פלוגת נח"ל סדירה¹⁸ וכוחות אחרים.¹⁹

התכנון האופרטיבי של צה"ל בגזרה הירדנית והקשר עם מג"ב

התארגנות הכוחות בגזרה הירדנית לקראת מלחמה אפשרית התבססה על שתי תכניות שגיבש צה"ל. הראשונה, תכנית "סדן" (מגננה), שמשמעותה מגננה כללית נגד מתקפה כוללת יזומה על-ידי צבאות ערב שמטרתה השמדת מדינת ישראל. התכנית נבנתה באופן שתוכל לשמש כבסיס ליציאה למתקפה חלקית או כוללת בהתאם לנסיבות שיתפתחו. השנייה, תכנית "פרגול" (מתקפה), לכיבוש עבר הירדן המערבי תוך פעילות הגנתית ביתר הזירות.

כוחות מג"ב נועדו לקחת חלק בשתי התכניות האופרטיביות. על-פי תכנית "סדן", בשלב התכנון וההפעלה המבצעית של פיקוד מרכז, היה מג"ב הכוח הראשון שאמור להתפרס על קו הגבול, ותפקידו – חסימת צירי פריצה עיקריים. תפקיד זה הוטל על כוחות מג"ב בפיקוד צפון.²⁰

לנוכח ההכנות הקדחתניות למצב של עימות עם מדינות ערב הוחלט על רענון נוהלי ההפעלה המשותפים של צה"ל למג"ב. כן הוחלט, שפקודת ההכפפה תעוגן בפקודות הקבע.²¹

עניינה של פקודה מעניינת זו היא התוויית דרכי שיתוף-פעולה בין צה"ל למג"ב לצורך קיום הביטחון השוטף. כמו-כן קבעה הפקודה את תפקידי יחידות מג"ב בזמן כוננות ומלחמה.

על-פי הגדרת המשימות של מג"ב מול צה"ל, הופקד מג"ב לאורך השנים על משימות ביטחון שוטף במרחב פיקוד צפון, כולל בשטחים המפורזים. במשימות בפיקוד מרכז, פרט להר הצופים, נטל מג"ב גם חלק בפעילות ב"קו העירוני" בירושלים. הוחלט, כי בעת כוננות לקראת לחימה ובשעת לחימה, יפעילו את יחידות מג"ב מפקדות הפיקודים המרחביים. זאת, כלקח מהפעילות במלחמת סיני אז הוכפף מג"ב לצה"ל והופעל בגזרות שאינו מכיר. הובהר כי הפעלה בשטח מוכר תקל על הכוחות לענות על הצרכים הבאים:

1. השתלבות במערך ההגנה.

2. משימות ביטחון שוטף במרחבים.

3. פיקוח על שטחים שלא הוחזקו בידי ישראל ערב המלחמה.²²

למשימה זו הייתה חשיבות מיוחדת שכן היא הכירה ביכולתו של מג"ב לפעול הן בהיבט הצבאי-מבצעי, והן למימוש יכולותיו השיטוריות.

הוחלט, כי כוחות מג"ב יהיו בכפיפות מלאה לצה"ל, ותחת פיקודן של יחידותיו. משמעות הדבר הייתה שלוחמי מג"ב יופעלו באחריות הגורם הצבאי אשר לו תוכפף יחידת מג"ב כיחידה צבאית-אורגנית. ראוי לציין כי נקבע בהוראות שהפעלתו של כוח מג"ב תחת פיקוד צה"ל תיעשה לצורך ביצוע משימות ככוח עצמאי או ככוח משנה של הצבא. עוד הוחלט, כי הפעלת יחידות מג"ב בכפיפות מלאה לצה"ל תיעשה על-פי החלטת שר הביטחון ובידיעת הרמטכ"ל. התיאום הטכני בין צה"ל והמשטרה ייעשה בין ראש אג"ם בצה"ל, המטה הארצי של המשטרה ומפקד מג"ב. יש לציין כי הפעלת יחידות מג"ב תחת צה"ל נעשתה על דרך גיוסו של החיל, למעשה, לשירות מילואים פעיל על-פי חוק שירות הביטחון תשי"ט-1959.²³

הוחלט, כי גדודי מג"ב שיופעלו בזירות השונות של הלחימה בארץ, יעבירו דיווחים ישירים בכתב לפיקוד המרחבי, לרבות דיווחים על תקריות אש, חבלות, ניסיונות חבלה, גילוי עקבות וחדירת מחבלים. במסגרת זו הוחלט על איחוד מערכות הקשר, ובהתאם, הונפקו מכשירי קשר כפולים לצבא ולמג"ב. במסגרת ההיערכות חודדו נהלים שהגבילו את תנועת הצבא בשטחים שבשליטת מג"ב, וזאת כלקח מאירועים שבהם נכנס הצבא לשטח שבשליטת מג"ב ללא תיאום. סוכם, כי כל כניסה לתואם ותאושר מראש עם כוחות מג"ב הפועלים בגזרה, 24 שעות מראש. מג"ב רשאי היה לאסור כניסה לשטח אם זו פגעה בפעילותו החיונית באותו זמן, כגון פעילות מבצעית.

נקבע, כי במקרה שתתרחש תקרית באזור הפעילות של מג"ב, יוכפפו כוחות צה"ל למג"ב, בכפוף לאישור אלוף הפיקוד.²⁴ נוהל זה נקבע בעקבות ההבנה כי המלחמה הבאה עלולה להביא את כוחות צה"ל להתמודדות עם אוכלוסייה מקומית בשטחי יהודה ושומרון. כן הוחלט כי האחריות על אזורים אלה תוטל על מג"ב. כתוצאה מכך, תנועתם של אזרחים במרחב שבו חלה האחריות לביטחון על מג"ב תהיה באחריות משטרת ישראל ובהתאם להוראותיה.²⁵

על-מנת לבסס באופן משמעותי את הפקודה ומשמעויותיה, הכשיר צה"ל מפקדים ממג"ב במגוון רחב של קורסים (מ"כים, קצינים, רגמים וכו'). כמו-כן שולבו כוחות מג"ב בכל הגזרות בתרגילים, כולל תרגילים גדודיים וחטיבתיים. כל תכניות האימונים השנתיות של מג"ב כללו שיעורים ותרגילים הקשורים במשימות מג"ב בהיערכות "סדן".

מג"ב בתקופת ההמתנה, ממצב רגיעה עד גיוס

עוד טרם סגירת מצרי טיראן התגבשה בצה"ל ההבנה כי לא יהיה מנוס ממערכה להסרתו של האיום המצרי. ב-20 במאי 1967 הוצגו במוצב הפיקוד העליון, מצפ"ע, עיקרי תכנית "קרדום" שכללה התקפה של כוחות פיקוד דרום בסיני וברצועת עזה על-ידי כוחות פיקוד דרום. במקביל, החלו בפיקוד מרכז ובפיקוד צפון בהיערכות מגננה על-פי תכנית "סדן". צה"ל התכונן, והמתין לאור ירוק מהדרג המדיני.

היערכות זו הניחה כי המלחמה אפשרית וצפויה בשתי חזיתות בלבד, המצרית והסורית, וכי ביצוע מוצלח של "קרדום" בדרום, יהיה בו כדי לפתור את בעיית האיום המדי על מדינת ישראל גם בזירות האחרות.²⁶

בתאריך 18 במאי מנה סדר הכוחות הסדיר בפיקוד מרכז את היחידות הבאות: חרוב, יחידות "הקו העירוני", פלוגה מ', חטיבה 5, היאחזויות נח"ל, גדוד 2 של מג"ב, הכוח שפעל בהר הצופים מחטיבה 5 ושתי פלוגות חי"ר מבה"ד 1, שהפעלתם הייתה טעונה אישור המטכ"ל. מג"ב פעל לצד יחידות צה"ל, אך עדיין לא בכפיפות לו. פעילותו השגרתית השתנתה, והוא הונחה לתגבר כוחותיו בגבול ולהציב מארבים ורשת תצפיות שנפרסה לאורך כל צירי המערכת.

ביום שלמחרת, ה-19 במאי, עבר מג"ב באופן רשמי תחת פיקוד צה"ל²⁷ בכל היחידות, פרט לפיקוד דרום שבו לא פעלו כוחות מג"ב.

עם סגירת המצרים ב-23 במאי, הוציא אג"ם/מבצעים את פקודת "קרדום 1" שמשמעותה: השמדת חיל האוויר המצרי ורוב כוחות האויב בקדמת סיני תוך 72 שעות, והגנה על מרחב המדינה ביתר הגזרות.²⁸ הוחלט, כי פיקודי מרכז וצפון יגנו על מרחב הפיקוד.²⁹ לצורך כך ניתן לפיקודים אישור לגייס את מערך המילואים ויחידות נוספות, שנטלו חלק בלחימה.³⁰

לרשות פיקוד מרכז עמדו כוחות מרכז מהמרחבים השונים:

1. תחת חטיבת מחוז 16 – מג"ב מרחב יהודה.
2. תחת חטיבת מרחב 4 – מג"ב מרחב שפלה.
3. תחת חטיבת חי"ר 9 בפיקוד צפון – מג"ב מרחב גליל.³¹
4. תחת חטיבת מרחב 5 – מג"ב מרחב תיכון.

משמר הגבול במערכה

עם ההכפפה לצה"ל ופרוץ המלחמה היה משמר הגבול, במתכונתו שתוארה לעיל, ערוך לפעול עם הכוחות שאליהם היה מוכפף, לרבות בלחימה בפועל. אולם עיקר הכשרתו

במהלך מרבית הקרבות פעלו כוחות מג"ב בצמוד לכוחות צה"ל. פעמים רבות הם שימשו כוחות תצפית וחילוץ הודות להיותם כוח מאורגן, מסודר וממונע, המסוגל להגיע במהירות ממקום למקום ולהשתלב במשימות לאלתר. מפקד חטיבה 16, אלוף-משנה אליעזר אמיתי, תיאר:

אנחנו הפעלנו אותם בשלב ההגנתי, ברגע שהם נכנסו ת"פ, לא רק שהם נכנסו ת"פ אלא אני חילקתי אותם לגדודים ת"פ, כי רציתי שלכל גדוד יהיה כוח נייד של מג"ב ויש להם. הם באמת, כשאתה מסתכל עליהם ועלינו, זה פשוט רחמנות על צה"ל מבחינת הנשק שיש להם על אותם הכלים הניידים, ומבחינת האלחוט שזה דבר פנטסטי ממש. כל ג'יפ שיוצא לשטח אתה מדבר איתו.³²

במהלך הקרבות קיבלו כוחות משמר הגבול את האחריות על אבטחת שדות-התעופה ומתקנים אסטרטגים נוספים כגון: בסיסים, מאגרי מים, תחנות כוח וכו'.³³ הכוחות שפעלו בגזרת מרחב יהודה תחת חטיבה 16, אבטחו את שדה-התעופה בלוד. במקביל, פרס מג"ב, בפיקודו של רב-פקד צבי בן אליהו, תשע תצפיות בגבול שדיווחו על תנועות הצבא הירדני. מחלקות מג"ב פוזרו בגדודים 163, 962, 963 שנפרסו עם מפקדותיהן במושבים אורה, נס הרים, מבוא בית"ר ונווה אילן. כוחות מג"ב פעלו כסיירים, תצפיתנים ומורי דרך. מחלקה 5 נשארה בבית שמש ועסקה באבטחת ציר הרכבת. בכל היישובים בארץ הוכרזה כוננות מלחמה וכל רכזי הביטחון השוטף אשר הופעלו על-ידי מג"ב בשגרה, פעלו תחת צה"ל.³⁴

מהלך הקרבות בששת ימי הלחימה

5 ביוני

במהלך הקרבות באזור ירושלים והפריפריה שימשו כוחות מג"ב כמקשרים בין המוצבים השונים, ואף עסקו בחילוץ נפגעים ובחידוש אספקה. עם תחילת הקרבות במוצבים הר אדר ושייח' עבד אל-עזיז, הועמד כוח מג"ב בכוננות כניסה ללחימה באזור.

כוחות מג"ב מרחב גליל פעלו תחת חטיבת חי"ר 9. עם תחילת הלחימה ביום הראשון, תפסו לוחמי מג"ב של מרחב גליל מוצבים ושדות מוקשים בגזרתם – במשמר הירדן, מלכיה, אביבים, דובב, זרעית, הר מירון וראש הנקרה.³⁵

6 ביוני

עם תום הקרבות במוצבי הר אדר הגיע למקום כוח של מג"ב, מגובה במחלקת צלפים, ופיקח על פינוי מוקשים מהגזרה. במקביל, קיבל הכוח פקודה לבצע טיהור נוסף בכפר בית סוריק. הכוח טיהר את החלק המזרחי של הכפר עד 12:00 בצהרים. בשעה 13:00 יצא כוח מג"ב בהוראת המג"ד למרכז הכפר, והיה הראשון שקיבל את כניעתו. במקביל לכוחות מג"ב שלחמו בגזרת הר אדר פעלה מחלקה 5 תחת מפקדת חטיבה 16 בגזרת ירושלים וב"קו העירוני". במהלך הלחימה סיירו כוחות מג"ב במוצבים, עסקו בחילוץ פצועים ובחלוקת אספקה.

7 ביוני

עם סיום הקרבות בירושלים, הורה מפקד מחוז ירושלים לרב-פקד צבי בן אליהו להציב מחסומים בין ירושלים המזרחית למערבית לאורך ה"קו העירוני" מהעיר העתיקה ועד רמת רחל. לצורך כך קיבל כוח מג"ב 50 אנשי משטרה רגילה עם שלושה קצינים ועשרים אנשי משמר הכנסת.³⁶

חוליה מיוחדת של מג"ב אבטחה את מוזיאון רוקפלר.³⁷ חשיבותה של החוליה הייתה בכך שמנעה הרס וביזה במוזיאון ובאוצרות ההיסטוריים שבו.³⁸ במהלך הקרבות בגזרת הגליל נפל מטוס חיל האוויר בסמוך למוצב מג"ב. הכוחות חילצו את הטייס ללא פגע.³⁹

מרחב תיכון של מג"ב פעל תחת חטמ"ר 5. עיקר פעילותו התרכזה במשימות תצפית ואבטחה. ביום השלישי למלחמה נכנסו כוחות מג"ב עם חטמ"ר 5 לקלקיליה ולאזור טול כרם.⁴⁰ כוח חלוץ של מג"ב נכנס לג'נין ולשכם והחל פועל בעיר תוך הפגנת נוכחות ואבטחת הסדר הציבורי.⁴¹ לפעילותם של לוחמי מג"ב הייתה תרומה משמעותית בתפיסת השטח.⁴²

8 ביוני

יום לאחר הקרב שניהל גדוד 66 מחטיבה 55 בגבעת התחמושת, קיבלו כוחות מג"ב בשעה 7:30 הודעה כי עליהם להגיע לכיוון בית-הספר לשוטרים, הסמוך לגבעת התחמושת, לצורך טיהור סופי של השטח שעדיין שהו בו צלפים של הלגיון הירדני.

9 ביוני

כעבור 36 שעות מסיום הלחימה בירושלים רבתי הוכנס גדוד מג"ב לעיר העתיקה והחל לעסוק במשימות של איסוף נשק ותחמושת ושמירה על שערי הר הבית והכותל. כוחות מג"ב שפעלו במרחב שפלה תחת חטיבה 4 נכנסו ללחימה באזור מובלעת לטרון והסביבה. במהלך פעילותם ניהלו לחימה עזה כנגד כוחות קומנדו מצריים בקרבות פנים-מול-פנים, ומנעו את המשך הסתערותם לכיוון העיר רמלה.⁴⁵

10 ביוני

כוחות מג"ב קיבלו, יחד עם שתי מחלקות מחטמ"ר 3, הוראה להסתער ולכבוש את בית המכס התחתון – ליד גשר בנות יעקב שעל הירדן אשר היה בשליטת הסורים. המשימה בוצעה בשלמותה, במקביל לבדיקת גשר בנות יעקב מחשש למיקוש. בית המכס נכבש, לבסוף, לאחר קרב עם הסורים. לכל אורך הקרבות בגזרת הצפון אבטחה מחלקה ממג"ב את בסיס חיל האוויר ברמת דוד.⁴⁶ עם שוך הקרבות, נמצאו כמעט כל יחידות מג"ב באזור הגדה המערבית ומזרח ירושלים לקראת היערכות לפריסה מחדשת בגדה המערבית.

התארגנות ופעילות מג"ב בגדה המערבית

כוחות צה"ל ומג"ב, שנפל בחלקם להחזיק בשטחי יהודה ושומרון בתום המערכה, עמדו בפני בעיות שלא הורגלו בהן בעבר. השליטה על האזור החדש העמידה בפניהם אתגרים חדשים כגון שליטה והטלת ממשל צבאי על אוכלוסייה עירונית וכפרית בשטחים נרחבים. בעיית הלחימה פינתה מקומה לבעיית ניהול ואחזקה. לנוכח הניסיון המצומצם שנצבר מהטלת הממשל הצבאי בעזה בשנת 1956, הוחלט להקים יחידת ממשל אשר תוכל ליטול, בשעת הצורך, את ניהול החיים האזרחיים בשטחים המוחזקים מידי מפקדי

בתאריך 7 ביוני מונה האלוף חיים הרצוג רשמית ל"מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית". להלכה, סרו מעתה כוחות צה"ל ויחידות מג"ב לפקודתו, אך למעשה, המשיכו הכוחות להיות כפופים לאלופי פיקוד מרכז וצפון.

לנוכח התקדמותו המהירה של צה"ל בגדה המערבית, הורה שר הביטחון להשליט במהירות סדר בשטחים המוחזקים ולחדש בהקדם את מתן השירותים החיוניים לתושבי הגדה המערבית בכלל וירושלים בפרט.

באותו יום הפיץ אג"ם/מבצעים במברק את ההוראות הבאות:

1. אין לגרש אוכלוסייה. אולם, לאלה הרוצים בכך, יש לאפשר מעבר לגדה המזרחית.
2. יש למנוע ביזה.

3. יש לסגור את השטח המוחזק ולא לאפשר לאזרחים ישראלים כניסה אליו.

עקב מהלך הקרבות המהיר בערי הגדה וחוסר הבהירות בטיפול באוכלוסייה, נאלצו לוחמי צה"ל ומג"ב לעסוק בטיפול באוכלוסייה ובהקמת מנהל אזרחי. בשלבים הראשונים טופלו התושבים ביזמתם של מפקדי צה"ל בשטח, ולא על-פי פקודות מסודרות.⁴⁸

בדיון שהתקיים בתאריך 9 ביוני, קבע הרמטכ"ל כי החל בשעה 12:00 באותו יום תעבור הגדה המערבית כולה לאחריותו של פיקוד מרכז.

בבוקר ה-9 ביוני מצאו עצמם כל כוחות מג"ב בהתארגנות ראשונה בערים ירושלים, שכם, ג'נין, רמאללה, טול כרם וחברון. הכוחות עסקו בהשלטת סדר, שמירה על העוצר, חיפוש אחר חיילי אויב, מעצרים של אנשי "אל-פתח", חיפוש אחר מצבורי נשק, מעצרים, שמירה על שבויים ועצורים, סיוורים, הפגנת נוכחות בעיר, מניעת ביזה וכו'.⁴⁹ כוחות משמר הגבול, בפיקודו של סנ"צ אברהם לוי, קיבלו את האחריות על מרחב העיר העתיקה. במהלך שהותם במקום, פיקחו על העבודות להרחבת שטחו של הכותל המערבי, פיקוח על הר הבית, קבלת מבקרים והכנת רחבת הכותל לקליטת אלפי עולי רגל בחג השבועות.

מאפיין בולט של הימים הראשונים שלאחר המלחמה היה שינויים תכופים בהצבת הכוחות באזורים השונים. לעתים קרובות, ולפעמים מספר פעמים ביום, הועברו כוחות ממקום למקום במטרה להשתלט באופן יסודי על כל חלקי הגדה ולהפגין נוכחות גם טרם כניסתם של כוחות קבע.

כוחות מג"ב שעדיין היו כפופים לצה"ל, נערכו לפריסה מחדשת תחת החטיבות המרחביות של צה"ל, להלן:

- מרחב שפלה של מג"ב הוכפף לחטמ"ר 4.
- מרחב יהודה של מג"ב הוכפף לחטמ"ר 16.
- מרחב תיכון של מג"ב הוכפף לחטמ"ר 5.
- מג"ב צפון הוכפף למושל ירושלים.

נפת צפון ירושלים הועברה לאחריות חטמ"ר 16. הוחלט כי כוחות מג"ב בעיר יתוגברו, בנוסף למג"ב צפון, בגדוד ממג"ב מרכז. מטות מג"ב מרכז ומרחב שפלה התמקמו בבסיס תלפיות. מג"ב מרחב תיכון התמקם בבסיס שועפאט, ומג"ב מרחב יהודה נשאר בחברון.⁵⁰

שלבי הפריסה של מג"ב נקבעו כדלקמן:⁵¹

שלב א': 21 ביוני עד 1 ביולי 1967

1. המשך התארגנות בגבולות גזרת האחריות של החטמ"ר.
2. קיום ממשל צבאי בגדה.
3. סיוע בענייני השלל.

שלב ב': 1 ביולי עד 22 ביולי 1967

1. קיום ממשל צבאי בגדה המערבית.
2. שחרור גדודי החי"ר.

הקמת הממשל הצבאי

בפקודה שפרסם אג"ם/מבצעים ב-8 ביוני שעניינה הקמת הממשל הצבאי בגדה המערבית, מתוארים בפירוט יעדי הממשל, תפקידיו וגזרות אחריותו. הוחלט, כי המפקדות החטיבתיות המרחביות 4, 5, 16, ומפקד נפת ירושלים יקבלו אחריות, ויבצעו את תפקידם באמצעות מטה מיוחד לממשל צבאי. המשטרה התבקשה לסייע למפקדי צה"ל, שנתמנו כמושלים בשטחי יהודה, שומרון וחבל עזה, בארגון שירותי המשטרה שם. בשבועות הראשונים לאחר הקרבות שימשו קציני משטרה ומג"ב כיועצים למושלים הצבאיים בנושאי שיטור, במקביל לעבודתם בארגון המשטרה המקומית. מפקדי מחוזות המשטרה היו אחראים על התיאום בין אלוף פיקוד מרכז ובין משטרת ישראל.⁵² הוחלט, כי בכל אזור תוקם משטרה אזרחית שתתבסס על החלוקה הנפתית הירדנית.

הפקודה זכתה לכינוי "פקודת נחשונים".⁵³

- א. גזרת אחריות של חטיבה מרחבית 4:
  1. נפת רמאללה.
  2. נפת יריחו.
- ב. גזרת אחריות של חטיבה מרחבית 16:

1. נפת בית לחם.
2. נפת חברון.
- ג. גזרת אחריות של חטיבה מרחבית 5:
  1. נפת ג'נין.
  2. נפת שכם – מזרח.
  3. נפת שכם – מערב.
- ד. גזרת אחריות של מפקד נפת ירושלים:
  1. נפת צפון ירושלים.

לאחר חלוקה זו הוחלט כי האחריות לטיפול בנושאי הביטחון הפנימי בשטחי יהודה ושומרון תינתן למשטרת ישראל, ועל צה"ל הוטל להתרכז בתעסוקה מבצעית לאורך הירדן. במסגרת הממשל הצבאי, נותרו סמכויות הממשל האזרחי בידי צה"ל. בפקודת ההתארגנות לקראת הפעלת משטרת ישראל בשטחי יהודה, שומרון וחבל עזה מיום 4 באוגוסט 1967, נאמר כי משטרת ישראל תקבל על עצמה, מיום 15 באוגוסט 1967, את האחריות לביצוע תפקידי המשטרה בשטחי יהודה ושומרון, ברצועת עזה, בצפון סיני וברמת הגולן, ולא תפעל עוד תחת פיקוד הממשל הצבאי.

לאחר פעילותו הענפה של משמר הגבול תחת צה"ל, במסגרת ההיערכות החדשה של משטרת ישראל מיום 15 באוגוסט 1967, הוחלט לבטל את הכפיפות המבצעית של מג"ב לצה"ל ולהעבירו בחזרה תחת פיקוד משטרת ישראל ומפקדת משמר הגבול להפעלה מחדשת באזור יהודה ושומרון במשימות ביטחון פנים.

התארגנות מחדשת ופעילות מג"ב העצמאית בגדה המערבית

ב-1 בספטמבר 1967 בוטלה הכפיפות המבצעית לצה"ל שהחלה עם תחילת הכוננות, ב-19 במאי 1967. בתאריך זה הועברו גדודי מג"ב למשימות פנים בגדה המערבית. מפקדת מג"ב נערכה בעוד מועד לביצוע המשימות החדשות והמאתגרות באזורים החדשים ביהודה ושומרון. כחלק מההכנות אורגנו מחדש יחידות מג"ב בארץ, ומטה משמר הגבול התמקם במשטרת רמאללה. אזור הגדה המערבית חולק בין היחידות; כל יחידה, גדוד, פלוגה או מחלקה היו אחראים במרחב שבשליטתם לביצוע המשימות החדשות. נקבעו בסיסים קבועים באזורים שונים של הגדה, בהתאם לריכוזי האוכלוסייה, במטרה לשליטה יעילה ולביצוע המשימות אף בכפרים הנידחים ביותר. בשלב זה הוקמו בחיל יחידות נוספות אשר השתלבו במסגרת הכוללת. סדר הכוחות הוגדל באופן ניכר, והוקם גדוד חדש שפעל בעיקר באזור יהודה ושומרון.⁵⁴

משימות החיל החדשות שהגדירו צה"ל והמנהל האזרחי, כללו תחומי עשייה רבים כגון ביצוע פטרולים בכפרים להפגנת נוכחות ביום ובלילה, תפקידי שיטור בערים, איתור אנשי פת"ח, חיפושי נשק, מארבים, תצפיות, מעצרים ופיקוח על העוצר,⁵⁵ פיזור הפגנות, שמירה על הקו הירוק למניעת הסתננויות לגדה וממנה ואבטחת מבנים חיוניים. במסגרת הפריסה, שולבו אנשי מג"ב בכל המחסומים והמעברים לגדה המערבית שאישה המשטרה הצבאית.⁵⁶

להלן פריסת יחידות מג"ב:

מפקדת משמר הגבול – משטרת רמאללה

גדוד 2 מג"ב – מפקדת הגדוד – משטרת בית לחם

פלוגה ב' – מפקדת הפלוגה + שלוש מחלקות – משטרת חברון

מחלקה – משטרת דהרייה

פלוגה ג' – מפקדת הפלוגה + שתי מחלקות – מחנה תלפיות

מחלקה – משטרת יריחו

פלוגה ד' – מפקדת הפלוגה + שתי מחלקות – מחנה תלפיות

מחלקה – משטרת בר גיורא

פלוגה ה' – מפקדת הפלוגה + שלוש מחלקות – משטרת בית לחם

גדוד 3 מג"ב – מפקדת הפלוגה – משטרת שכם

פלוגה ו' – מפקדת הפלוגה ושתי מחלקות – משטרת טול כרם

מחלקה – משטרת קלקיליה

מחלקה – משטרת יעבד

פלוגה ז' – מפקדת הפלוגה ושלוש מחלקות – משטרת שכם

מחלקה – משטרת סלפית

פלוגה ט' – מפקדת הפלוגה ושתי מחלקות – משטרת ג'נין

מחלקה – משטרת פרעה

גדוד 4 מג"ב – מפקדת הגדוד – משטרת רמאללה

פלוגה י"א – מפקדת הפלוגה + שתי מחלקות – משטרת נבי סלח

מחלקה – משטרת דירקדיס

פלוגה י"ב – מפקדת הפלוגה + שלוש מחלקות – משטרת רמאללה

פלוגה י"ג – מפקדת הפלוגה + שתי מחלקות – מחנה טירה

עם קבלת הגזרה נכתבו תיקים להתמצאות בשטח לכל כפרי הגזרות ויישוביהן. נקבעו

מיקומם של מחסומים, צירי סוירים רגליים ורכובים, צוידו חדרי מבצעים וחדרי פיקוד

במהלך חודש ספטמבר 1967 נערך מבצע מפקד אוכלוסין בערי הגדה. מג"ב נטל חלק משמעותי במבצע באיתור התושבים המקומיים ובאבטחת הפוקדים.⁵⁷ בנוסף לפעילות מג"ב בשטחי הגדה המערבית, היו הכוחות אחראים על ביטחון שטח הקו הירוק וממערב לו.⁵⁸

סיכום

העשור השני למדינת ישראל הביא לפתחה אתגרים רבים בתחומים מגוונים כגון חברה, כלכלה וביטחון. גבולות המדינה היו מקור רצוף להסתננויות, פגיעות כלכליות ופגיעות בנפש.

במרוצת תקופה זו, הפך משמר הגבול לכוח משמעותי השומר על גבולות המדינה על-מנת לסכל טרור לסוגיו, בשיתוף-פעולה שהלך והתעצם עם כוחות צה"ל. לאחר שהחיל הוכפף לראשונה לצה"ל במלחמת סיני, הכיר הצבא ביכולותיו של מג"ב והרחיב את שורות החייל בגיוסם של מאות שוטרים בשירות סדיר. צה"ל שאף למצות את יתרונותיו של מג"ב כחיל המורכב מחיילים-שוטרים בגזרות הפעילות בכל הארץ בעת מלחמה ולאחריה. ואכן, משתמו קרבות מלחמת ששת הימים, שימש מג"ב ככוח חשוב בשטחי יהודה ושומרון לטיפול בבעיות ביטחוניות מיוחדות, בנוסף לבעיות המשטריות הרגילות.

בתום הלחימה ולאחר התבססות כוחות מג"ב בשטחים המוחזקים בספטמבר 1967, החלו גורמים עוינים לפעול בקרב האוכלוסייה המקומית. מחבלים שהוחדרו מארצות ערב ארגנו התנגדות פעילה שהתבטאה תחילה בהתססה של האוכלוסייה המקומית, בשביתות ובאי-שיתוף פעולה עם הממשל הצבאי. מספר חודשים לאחר המלחמה החלו פעולות טרור שכללו הטמנת מוקשים וירי לעבר כוחות הביטחון. כאמור לעיל, משטרת ישראל ומג"ב היו אחראים לביטחון הפנים בגדה, אחריות שכללה בעיקר פעילות במרכזי הערים. הפעילות החבלנית הענפה חייבה את הכוחות לערנות מתמדת ולהגברת מאמצים בתחומי מודיעין, חקירה ומעקב אחר גורמים עוינים בקרב האוכלוסייה. משמר הגבול אשר הוכיח בתקופת הלחימה את חריצותו, כושרו המבצעי, כושר הניידות שלו ויכולתו לפעול תוך זמן קצר במספר זירות בהתאמת אופי פעילותו לאירועים שבהם השתתף, המשיך בפעילותו זו אף בתקופה שלאחר מלחמת ששת הימים וממשיך בה עד היום.

הערות

- 1 משרד המשטרה, המפקח הכללי, אפריל 1960, ארכיון המדינה ל, 79, 147 (7).
- 2 הנדון: טקס קבלת נס מג"ב 26 באפריל 1960, **ש.ם.**
- 3 "סקר פעילות משטרת ישראל ברצועת עזה", 17 במרס 1957, מרכז מידע והנצחה מג"ב.
- 4 "השתלטות על עזה לאחר הכיבוש", עמ' 28, סעיף 2 א ו-6, ארכיון קדש, מחלקת היסטוריה
צה"ל.
- 5 עדות סנ"צ שמואל איתן, עמ' 25, סעיף א ו-3, ש.ם.
- 6 "נשקים ואמצעי מנהלה", עמ' 27, סעיף ו-3, לעיל הערה 4.
- 7 ארגמן, **הגבול**, תל אביב, 1996, עמוד 61.
- 8 סקר עמדות הקו העירוני, יולי 1956, מרכז מידע והנצחה מג"ב.
- 9 הנחיות פעילות שוטפת גזרת ירושלים, ספטמבר 1954, ארכיון המדינה ל, 79, 5 (23). וכן ראו:
החלפת גזרות אחרות, **ש.ם.** וכן ראו: בט"ש אזור פלוגה א', נובמבר 1954, ארכיון המדינה ל,
79, 5 (25).
- 10 **ש.ם.**
- 11 הקמת פלוגת המוביל, מרץ 1962, מרכז מידע והנצחה מג"ב.
- 12 גיוס שוטרי חובה, נובמבר 1963, וכן תמונות מחזור א', מרכז מידע והנצחה מג"ב.
- 13 כיום משרתים בחיל 4,500 שוטרים בשירות סדיר ומספר זהה בשירות קבע. בכל מחזור
טירונים מתגייסים כ-500 טירונים בשלושה מחזורי גיוס בשנה.
- 14 בשנת 1963, עם גיוס שוטרי החובה למג"ב, החלה תכנית אימונים רחבה שהורכבה בשיתוף
עם צה"ל. התכנית כללה 666 שעות אימון והכשרה. פרט לאימון הבסיסי ולהדרכה ביחידות,
עברו הטירונים קורסים והכשרות מגוונות. הצבא הקפיד על אימון קרבי הכולל השתלמות
רגמים והפעלת מקלעים כבדים.
- 15 **מלחמת ששת הימים**, פרק ג', עמ' 35, ארכיון מש"י, מחלקת ההיסטוריה בצה"ל.
- 16 שינויים במבנה הארגוני של משטרת ישראל, היסטוריה משטרת ישראל, ירושלים 2005.
- 17 לעיל, הערה 15.
- 18 א. לוי, ריאיון (נערך בפתח תקווה) 11 בינואר 2007.
- 19 העיר ירושלים הייתה האזור הרגיש ביותר לאורך קו שביתת-הנשק עם ירדן. מצב זה הצריך
טיפול ביטחוני רגיש ונקודתי. כוחות מג"ב וצה"ל פעלו לאורך הקו במשך תשע-עשרה השנים
שבהן עבר קו הגבול בתוך ירושלים. איוש העמדות השתנה בכפוף לצרכים ולסדרי הכוחות.
20 תכנית סדן פרגול, הפעלה מבצעית, עמ' 40-45, לעיל הערה 15.
- 21 שיתוף פעולה בין צה"ל לבין מג"ב, 22 בדצמבר 1966, ארכיון המדינה ל, 300, 5.
- 22 אג"מ/מבצעים, פקודה 91, שת"פ בין צה"ל ומג"ב, **ש.ם.**
- 23 עותק 24, עמוד 2, **ש.ם.**
- 24 נהלי עבודה חטמ"רים, נובמבר 1966, סעיף 2, מרכז מידע והנצחה מג"ב.
- 25 אימונים והכשרות, עמ' 3 (ראו: ארכיון המדינה ל, 300, 5, לעיל הערה 21).
- 26 הפעילות בימים 20-22 במאי '67, פסקה 12, עמוד 69, לעיל הערה 15.
- 27 **ש.ם**, עמ' 3.
- 28 אג"מ מבצעים, "קרדום" 1 צה"ל, **ש.ם.**
- 29 **ש.ם.**
- 30 פקוד מרכז ומפקדת הפקוד, אג"מ פסקה 2-3, ארכיון צה"ל, עמוד 2.
- 31 פריסת כוחות ומשימות מורחבת, עמוד 122, לעיל הערה 15.
- 32 אליעזר אמיתי, עדות, 1967, לעיל הערה 15.
- 33 חומר לדו"ח שנתי 1967, 18 בינואר 1968, תיק 1967, מרכז מידע והנצחה מג"ב.
- 34 משמר הגבול קיבל את האחריות על היישובים בשנת 1954 עם העברת האחריות על הביטחון
השוטף לידיהו.
- 35 דו"ח מלחמה מרחב גליל, 26 ביוני 1967, עמ' 2, ארכיון המדינה ל, 14, 294 (79).
- 36 צבי בן אליהו, עדות, 30 ביוני 1976, עמוד 2, תיק 1967, מרכז מידע והנצחה מג"ב.
- 37 **ש.ם.**
- 38 "הצופה", 21 ביולי 1967.
- 39 7 ביוני 1967, יומן מבצעים, אג"מ צפון, צה"ל דף מס' 37, לעיל הערה 15.
- 40 השתלטות כוחות פקמ"י על גזרותיהם בשומרון, פעילות חטיבה 5, עמ' 366, 370, 371, לעיל
הערה 15.

- 41 עוזי סיידוף, עדות, דו"ח פעולות ק. קישור, תיק 1967, עמוד 1-2, מרכז מידע והנצחה מג"ב.
42 בתום הקרבות בגזרה קיבלו לוחמי מג"ב את כניעתם של תושבי כפר פקועה (יומן מבצעים, אג"מ צפון מצפ"ע, צה"ל היסטוריה).
- 43 יחיא עוקשי, עדות 30 ביוני 1967, מרכז מידע והנצחה מג"ב.
44 חומר לדו"ח השנתי 1967, 18 בינואר 1968, תיק 1967, עמ' 2, מרכז מידע והנצחה מג"ב.
45 **ש.ם.**
- 46 דו"ח מלחמה מרחב גליל, 26 ביוני 1967, עמ' 2, ארכיון המדינה ל, 14, 294 79.
47 האלוף הרצוג הסתייע ברמ"ח הממשל הצבאי במטכ"ל ובפרקליט הצבאי הראשי אשר טיפלו בארגון יחידות הממשל. נערכו השתלמויות שונות והוצא "מדריך לאיש הפרקליטות בממשל הצבאי".
- 48 ארגון הממשל הצבאי באיו"ש, 7 ביוני 1967, עמודים 404, 406-407, לעיל הערה 15.
49 פעולות ומשימות מג"ב עם תום המלחמה, 18 בינואר 1968, עמ' 2, קלסר 1967, מרכז מידע והנצחה מג"ב.
- 50 איחוד העיר ירושלים, 2 באוגוסט 1967, עמ' 1-2, מרכז מידע והנצחה מג"ב.
51 הנדון: "פקודת נחשונים", 20 ביוני 1967, עמוד 1, תיק 1967, מרכז מידע והנצחה מג"ב.
52 **ספר האירועים**, יחידת ההיסטוריה משטרת ישראל, חלק א', עמודים 320-321. וכך ראו: פיקוד מרכז פקודת הערכות, עמוד 408, לעיל הערה 15.
- 53 **ש.ם.**
54 דו"ח שנתי 1967, 18 בינואר 1968, עמוד 3, תיק 1967, מרכז מידע והנצחה מג"ב.
55 שעות העוצר נקבעו בערים בין 21:00 ל-04:00, ובכפרים בין 19:00 ל-04:00. וראו: הנדון: מפירי עוצר, 6 בספטמבר 1967, ארכיון המדינה ל, 26, 307 (79).
- 56 גם היום מאייש מג"ב מחסומים רבים, חלקם בשיתוף יחידת המעברים של המשטרה הצבאית.
57 הנדון: מבצע מפקד אוכלוסין, 11 בספטמבר 1967, ארכיון המדינה ל, 26, 304 (79).
58 הנדון: אחריות גבול ירוק, 28 בספטמבר 1967, ארכיון המדינה ל, 294 (79).